

ВІДГУК

рецензента

на дисертаційну роботу Мостової Тетяни Олександрівни
«Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів
початкової школи в процесі реформування освіти»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертації. Дисертаційне дослідження Мостової Т.О. є актуальним, оскільки сучасна загальна середня освіта зазнає постійних змін, зокрема оновлення професійних та освітніх стандартів, навчальних програм, впровадження нових технологій і підходів до навчання. Ці процеси створюють додаткові вимоги до професійної компетентності вчителів, можуть детермінувати виникнення та розвиток їх професійної фрустрованості. Враховуючи інтенсивний вплив зовнішніх подій – пандемія та повномасштабне вторгнення РФ, умови роботи вчителів початкової школи є досить напруженими через необхідність одночасно підтримувати позитивну взаємодію з учасниками освітнього процесу та забезпечувати якісний навчальний процес інноваційними методами надання освітніх послуг у дистанційному форматі, що, у свою чергу, збільшує ризик виникнення негативних психологічних явищ, у тому числі, – професійної фрустрованості.

Розглянутий дисертаційний матеріал повною мірою висвітлює проблематику явища фрустрації та, зокрема, феноменологію професійної фрустрованості вчителів початкової школи.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше здійснено системне теоретико-експериментальне дослідження феномену професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти; визначено чинники (зовнішні та внутрішні), особливості прояву та критерії розвитку професійної фрустрованості вчителів за визначеними функціональними рівнями особистості (фізичним, емоційним,

когнітивним, поведінковим, ціннісним), рівні їх розвиненості (початковий, середній, високий); обґрунтовано комплекс психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів в процесі реформування освіти.

Уточнено зміст понятійно-категоріального апарату психологічної теорії професійної фрустрованості вчителів початкової школи; здійснено диференціацію понять «фрустрація», «фрустрованість», «професійна фрустрованість особистості», «професійна фрустрованість вчителя початкової школи»; класифікацію ознак професійної фрустрованості на різних рівнях функціонування особистості.

Подальшого розвитку набули науково-теоретичні положення про організаційно-методичні засади післядипломної освіти вчителів початкової школи у контексті розв'язання проблеми подолання їх професійної фрустрованості в процесі реформування освіти.

Дисертаційна робота Тетяни Мостової виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедр педагогіки та психології освітньої діяльності і психології Запорізького національного університету за темами: «Психолого-педагогічні засади розвитку компетентності суб'єктів освітнього простору» (номер державної реєстрації 0116U004863) і «Психологічні закономірності соціальних процесів та розвитку особистості у сучасному суспільстві» (номер державної реєстрації 0122U200428).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій. Дисертаційне дослідження Мостової Т.О. ґрунтується на сучасних психологічних концепціях професійного розвитку особистості, особливостей професійної діяльності вчителів початкових класів, професійної фрустрованості особистості, тощо.

В ході дослідження опитано достатню для забезпечення репрезентативності та екстраполяції результатів кількість вчителів початкової школи. У вибірці враховано різні регіони, стаж роботи та особливості професійної діяльності респондентів.

У роботі використовуються валідні й надійні методики для вивчення професійної фрустрованості вчителів початкової школи та психологічних

умов її подолання. Для аналізу застосовано сучасні кількісні та якісні методи, які забезпечують об'єктивність і точність отриманих даних.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності загалом. Дисертаційне дослідження Мостової Т.О. має чітку структуру, яка представлена вступом, трьома розділами, висновками до розділів, загальними висновками, списком використаних джерел та додатками.

В першому розділі дисертаційного дослідження *«Теоретичні основи дослідження психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи»*, проведений аналіз наукових робіт, які стосуються проблеми фрустрації та, зокрема, професійної фрустрованості вчителів початкової школи, засвідчив, що це явище досліджене недостатньо. В результаті теоретичного аналізу здобувачкою сформульоване власне розуміння професійної фрустрованості, що вказує на її високий рівень володіння науковою методологією. Окрему увагу слід звернути на створену та детально обґрунтовану модель подолання професійної фрустрованості вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти. Важливим аспектом є те, що в основу створеної моделі покладено психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи, які сформовані дослідницею на підставі здійсненого теоретичного аналізу.

В другому розділі, *«Емпіричне дослідження професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти»* наведені результати його реалізації. Мостова Т.О. успішно підтвердила сформульоване наукове припущення про те, що вчителі початкової школи переживають стан як професійної так і особистісної фрустрованості під час впровадження освітніх реформ. Проведений дисертанткою якісний аналіз даних емпіричного дослідження та застосування статистичних методів їх обробки, дав підстави стверджувати наступне: 1) професійна фрустрованість вчителів початкової школи формується під впливом комплексної дії внутрішніх та зовнішніх чинників, що у свою чергу рідко є усвідомленими процесом і має стереотипний, звичний для особистості перебіг; 2) більшість

вчителів початкової школи, реагують з позиції самозахисту та пошуку зовнішніх чинників, які провокують фрустраційні ситуації, при цьому заперечуючи або не усвідомлюючи власні внутрішні бар'єри. Їх дії спрямовані не на розв'язання ситуації, а на узгодження питання провини й заперечення чи прийняття відповідальності за подію, що трапилась.

В третьому розділі *«Експериментальна перевірка ефективності психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи»* представлена розроблена програма подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи. На особливу увагу заслуговують статистично значущі результати порівняльного аналізу отриманих даних після реалізації програми подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи, що засвідчили про: 1) позитивну динаміку інтегрованого показника їх професійної фрустрованості від високого і середнього до низького рівня; 2) позитивну динаміку фрустраційних реакцій вчителів початкової школи від неконструктивних до конструктивних; 3) позитивну динаміку рівня усвідомленості вчителями сутності професійної фрустрованості, методів її профілактики та корекції, а також психологічних особливостей професійної педагогічної діяльності в процесі освітніх реформ. Це свідчить про ефективність визначених психологічних умов.

Попри високий науково-теоретичний рівень запропонованого дисертаційного дослідження, природно, що деякі його аспекти потребують **певного уточнення** та можуть викликати сумніви.

1. В першому розділі дисертаційного дослідження доречним було б здійснити аналіз психологічних явищ, які є негативними наслідками педагогічної діяльності, таких як професійний стрес, професійне згорання та професійна криза. Це значно підвищило б науково-теоретичну новизну отриманих дисертанткою результатів.

2. Зважаючи на участь в емпіричній частині дослідження вчителів початкової школи із Запорізької, Тернопільської, Херсонської та Черкаської

областей, варто було б здійснити порівняльний аналіз особливостей проявів їх професійної фрустрованості в регіональному контексті.

3. Більшого обґрунтування потребують психологічні методи гармонізації професійної Я-концепції вчителів початкової школи, а саме яким чином була забезпечена зазначена психологічна умова подолання їх професійної фрустрованості.

Загальний висновок:

Дослідження проведене на актуальну тему. Дотримано усіх вимог та витримана методологічна структура теоретичного аналізу та емпіричного дослідження. Безумовна цінність роботи полягає в тому, що до сьогодні, проблематика професійної фрустрованості вчителів початкової школи майже не досліджувалася. Це, в свою чергу, робить результати дослідження Мостової Т.О. досить цінними у науковому контексті.

Дисертація повністю відповідає встановленим вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

доктор психологічних наук,
професор кафедри психології

Запорізького національного університету

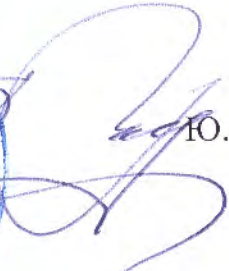

Н.Ф. Шевченко

Підпис Шевченко Н.Ф. засвідчую:

доктор історичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи

Запорізького національного університету

Ю.О. Каганов